

Elene Cacaidze

Vətəndaş İnteqrasiyası və Millətlərarası

Əlaqələr Mərkəzi

Gürcüstanda etnik azlıqlar üçün ikidilli proqramlar və submersiv təhsil

Abstrakt

Qarşıdakı məqalə Gürcüstanda aparılan ikidilli təhsil haqqında keçirilən tədqiqatın analizini təqdim edir. Məqalənin birinci hissəsində ikidilli təhsilin zərurəti və Gürcüstan kontekstində dövlət siyasəti təhlil edilir. Məqalənin növbəti hissəsində isə oxucuya ikidilli təhsil proqramlarının icmalını təklif edirik, məqalənin əsas hissəsi isə Gürcüstanda aparılan submersiv təhsil və digər ikidilli proqramların effektivliyini müqayisə etmək məqsədilə aparılan tədqiqatdan ibarətdir. Tədqiqi hissədə tədqiqat metodologiyası və alınan nəticələrin analizi təqdim edilir. Tədqiqat nəticəsində nəticəyə gəlirik ki, cari submersiya təhsil proqramının səmərəsi azdır və onun yaxşılaşdırılması məqsədilə başqa ikidilli təhsil proqramlarının həyata keçirilmə metodlarına baxış tələb olunur.

Giriş

İkidilli / çoxdilli təhsil məsələsi 21-ci əsrdə aktuallığın zirvəsinə çatmışdır. O, insan üçün həm peşəkarlıq nöqtəyi-nəzərindən, eləcə də gündəlik interaksiya baxımından da aktiv olan böyük əhəmiyyət daşıyır. İkidilli təhsil xüsusilə də etnik azlıqlar üçün önəmlidir. Bu, onların ictimai həyata cəlb olunmalarına və dövlətin təməyəli vətəndaşları kimi formalaşmasına dəstəyin verilməsinin ən optimal çıxış yollarından biridir.

Tədqiqatımızın məqsədi cari ikidilli proqramların effektivliyinin Gürcüstanda həyata keçirilməsi meylinin günü-gündən artan submersiv təhsillə əlaqələndirilməsidir. Məqalədə bu məsələ haqqında keçirilən tədqiqatın nəticələri və onların analizi təqdim

ediləcək, eləcə də tədqiqat prosesində baş qaldıran problemlərin həlli məqsədilə tövsiyələr təklif ediləcəkdir.

Gürcüstanda ikidilli təhsilin rolu

Gürcüstan öz coğrafi yerləşməsinə və siyasi keçmişinə görə etnik, dini və dil müxtəlifliyi ilə xarakterizə edilir. Müasir tarix ərzində etnik azlıqlara qarşı gürcü dövlətinin yanaşması müxtəlif siyasi idarəetmə zamanı fərqli idi. Sovet dövründə vətəndaş inteqrasiyası böyük problem hesab olunurdu, çünki gürcülər kimi, etnik azlıqlar da Sovet vətəndaşları idilər və bir ümumi dövlət altında birləşirdilər. Bundan başqa, dil amili də vacib idi, rus dili rəsmi dil hesab olunurdu və buna müvafiq olaraq bu dil həm gürcü və eləcə də qeyri-gürcüdüillə əhali

üçün bağlayıcı halqa idi. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Gürcüstanda (Zviad Qamsaxurdiyannın prezidentliyi) etnik azlıqlara qarşı stereotip yanaşma əmələ gəldi, bu da onların Gürcüstandan köçüb getməsinə səbəb oldu. Belə bir yanaşmalar əsasən siyasi xarakterli münaqişələrə və millətlərarası düşmənçiliyə gətirib çıxarır və bu da ölkə əhalisinin dinc yaşaması və inkişafı məqsədlərindən irəli gələrək xoşagəlməz haldır. Məhz bu səbəbə görə, Gürcüstanda 2004-cü ildən artıq açıq şəkildə milli azlıqlara qarşı yanaşma dəyişdi və onların inteqrasiyası üçün layihələr planlaşdırıldı. Bu məqsədə nail olmanın ən optimal yollarından biri onların dil inkişafı baxımından inteqrasiyaları idi və müvafiq olaraq Gürcüstan hökuməti də adekvat dil siyasətini yürütməyə başladı. Qeyd edilən dil siyasəti çərçivəsində ikidilli təhsil proqramları həyata keçirildi və tətbiq edildi. Qeyd etmək lazımdır ki, ikidilli təhsilin dəstəkləndirilməsi yerli və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının uzunmüddətli işlərinin bəhrəsidir, bu da etnik azlıqların ikidilli təhsil yolu ilə dövlət dilini öyrənmək zərurətini Təhsil və Elm Nazirliyinə göstərdi. Hal-hazırda, Gürcüstanda bir neçə ikidilli proqram həyata keçirilir, amma qeyri-gürcüdilli məktəblərin əksəriyyəti “zəif” ikidilli proqramı həyata keçirirlər (Tabatadze, 2011). Bu proqramların həyata keçirilməsi ilə yanaşı, Gürcüstanda gürcüdilli şagirdlərin çoxluğun dilində təhsil alma meylləri artır. Bu proqram submersiya adı ilə tanınır və “zəif” ikidilli proqramların sırasında birləşir. Submersiya və digər “zəif” və

“güclü” ikidilli proqramları məqalənin növbəti hissəsində təhlil, onların məqsədlərini isə həyata keçirilmə prosesində təsvir edəcəyik.

İkidilli təhsilin zəif və güclü proqramları

İkidilli təhsilin çoxlu sayda növləri məlumdur. Beyker onları tipologiyalaşdırdıqda “zəif” və “güclü” ikidilli proqramlara böldü. Bu bölgü şərti deyil, “zəif” ikidilli proqram əsasən ikidilli mühitdə yaşayan uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Tədrisin məqsədi dövlət dilində təkdillilik və ya məhdud ikidillilikdir. Məqsədə dövlət maraqları və ya etnik azlıqların özlərinin maraqları səbəb ola bilər. “Güclü” ikidilli təhsil proqramlarının təyinatı ikinci dilin öyrənilməsi yolu ilə uşağın ana dili və mədəniyyətinin qorunub saxlanılması və zənginləşdirilməsidir (çoxaldıcı kontekst). Skutnab-Kancas ikidilli təhsilin tiplərini üç əsas hissəyə ayırır. Biz onları aşağıda təqdim edirik:

„Zəif“ ikidilli təhsil proqramları: 1. tranzit ikidilli təhsil proqramının məqsədi nisbi monolinqvizmdir, azlıqların dili tam aradan qaldırılmır, yavaş-yavaş dərs prosesindən çıxarılır. 2. Əsas/xarici dilin təlimi proqramı çoxluq nümayəndələri üçün nəzərdə tutulur, məktəbdə təlim çoxluğun dilində aparılır, xarici dil isə fənn kimi öyrənilir, müvafiq saat yükü ilə. Proqramın məqsədi məhdud ikidillilikdir. 3. Separatist ikidilli təhsil – azlıqların tərəfindən çoxluqların dilinə qarşı radikal münasibətdir, öz dili və mədəniyyətini qorumaq məqsədilə (Şubitidze, Tabatadze, 2010). Proqramın məqsədi monolinqvizm və monomədəniyyətdir.

„Güclü“ ikidilli təhsil formaları: 1. imersiya – təhsilin bu modelinə əsasən, təlim birinci iki il ərzində ikinci dildə aparılır və yavaş-yavaş ana dilinin yükü artır. Proqramın məqsədi ikidillilik və ikidilli təhsil, eləcə də dilin qorunub saxlanmasıdır. İmersiya üçün zənginləşdirici kontekst xarakterikdir (Beyker, 2010). 2. Azlıqların dilinin qorunub saxlanması proqramı həyata keçirildiyində azlıqların və çoxluqların dillərindən növbə ilə istifadə olunur. Azlıqların nümayəndələrini təqdim edən uşaqlar məktəbdə ana dilində təhsil alırlar, çoxluğun dili isə hələ ki, dərs fənni kimi keçilir, proqramın yekun məqsədi isə hər iki dilə mükəmməl şəkildə sahib olmaqdır (Tabatadze, 2010).

3. Dual ikidilli təhsil – azlıqların və çoxluqların nümayəndələri bir məktəbdə təhsil alırlar, eyni şərtlərdə, eyni proqramla. Tədris dili olaraq hər iki dildən istifadə olunur. Proqramın məqsədi ikidillilik və ikili mədəniyyətdir. 4. Çoxluğun dilində ikidilli proqram – çoxluğun dilində ikidilli təhsil təlim/tədris prosesində çoxluğun iki və ya artıq dilindən istifadəni bildirir. İki dildə təlim halında dil və fənnin məzmunu integrativ öyrənilir, bu da ətraf mühit amillərinin nəzərə alınması ilə dilin öyrənilməsinə nəzərdə tutur.

Təkdilli təhsil formaları: 1. Seqreqasiyalı təlim yalnız azlıqların dilində aparılır. Ali müəssisələrdə təhsil, bir qayda olaraq, rəsmi dildə/çoxluğun dilində aparılır və mövcud proqram çərçivəsində azlıq nümayəndələrinə təhsillərini davam etdirmək və karyeralarında irəliləmək şansı verilmir. Bu, dövlət siyasətidir və onun məqsədi milli azlıqları mədəni-

izolyasiya yolu ilə tabe etdirməkdir (Tabatadze, 2010). 2. Submersiya təminatlı dərslər – çoxluğun dilinin daha yaxşı mənimsənilməsi məqsədilə azlıq nümayəndələri olan şagirdlər üçün əlavə dərslərin keçirilməsini nəzərdə tutan submersiyanın növüdür. Proqram onun üçün nəzərdə tutulur ki, şagirdlər geridə qalmasınlar və məktəb proqramını yaxşı mənimsəyə bilsinlər (Baqauri, 2010).

Submersiya – ikidilli təhsilin ən zəif proqramıdır və ölkədə milli azlıqların qrupunu təqdim edən emiqrant ailələrdən olan uşaqlara aiddir. Onlar ibtidai mərhələdə ümumiyyətlə başa düşmədikləri və ya verilən dildə qismən bilgiləri inkişaf etmiş dövlət dilində təhsil almağa başlayırlar. Tədrisin məqsədi odur ki, uşaq çoxluğun dilini daha sürətlə öyrənsin. Bu məqsəd yalnız dil baxımından yaranmamışdır, dövlət siyasəti əhəmiyyətli rol oynayır, dil əlaməti ilə assimilyasiya müxtəlif dil qrupunun nümayəndələri yaşayan dövlət üçün daha sərfəlidir. Onlara müxtəlif millətlərin nümayəndələri ilə fərqli yanaşma və siyasət lazım gəlməyəcəkdir, onların dil assimilyasiyası məktəbdə submersiya yolu ilə asanlıqla və eyni zamanda baş verir. Ölkənin bütün sakinləri üçün bir ümumi dil ümumi mədəniyyətin və dəyərlərin simvolu olur (Baqauri, 2010).

Eləcə də, submersiv proqramların iqtisadi hesablaması ilə əlaqələndən və şübhəsiz ki, maliyyələşmənin iqtisadi imkanını verən (Qorqadze, 2011) dövlət məqsədi heç də az əhəmiyyət daşımır. Submersiya bir çox hallarda qeyri-sabit siyasi vəziyyətlə yaranır. Bu proqrama bir çox hallarda siyasi çıxışlar və

sosial qarışıqlar baş verən milli azlıqların məskən saldıqları regionlarda müraciət edirlər. Bundan əlavə, submersiyanın səbəbinin daha güclü bir amili valideynlərin istəyidir ki, övladları çoxluğun dilini tez öyrənsinlər. Valideynin marağına səbəb olan odur ki, dövlət dilində istənilən rəsmi söhbəti aparmaq, yalnız çoxluğun dilində təhsil almaq mümkündür və sonda, birbaşa karyera irəliləyişi dövlət dili ilə əlaqədardır. Konsepsiya nəzərinə əsasən isə submersiyanın mahiyyəti suda boğulma ilə əlaqələndirilir, nə zaman ki, uşaq üzməyi bacarmır... Çıxış yolu yalnız ikidir: üzməyi öyrənməli və üzməlidir, müvafiq olaraq dili öyrənməli və əhali ilə inteqrasiya olmalıdır ya da ki, suda boğulub ölməlidir.

Submersiv təhsil proqramı bizim üçün də maraqlıdır, çünki Gürcüstanda digər ikidilli proqramlara paralel olaraq həyata keçirilir. O tərəfdən də maraqlıdır ki, dövlət siyasəti etnik azlıqların eyniləşdirilməsinin qorunub saxlanılmasına yönəlmiş ikidilli proqramların həyata keçirilməsinə diqqəti yönəldir. Submersiv proqram çərçivəsində Gürcüstanda tədqiqatlar keçirilmir və bu məsələ yaxşı öyrənilməmişdir, amma qeyri-gürcüdüillə şagirdlərin gürcüdüillə məktəblərə daxil olması və gürcü şöbələrində təhsil almaları – onların akademik davamiyyətinə qarşı marağı oyadır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu proqram çərçivəsində nəticə hər zaman nailiyyətli olmur. Ümumiyyətlə, submersiya proqramı ilə uşaqların bir hissəsi təhsildə nailiyyət əldə edə bilər və ikinci dildə də ana dilində olduğu kimi səriştəli ola bilər. Amma belə bir hallar təkcə

Gürcüstan misalında deyil, ümumiyyətlə, dünya təcrübəsində minimumdur. Tədqiqatçıların böyük qismi (Valdes, 2000, Pasio, 1995) bu proqramın qeyri-effektivliyini göstərir və hesab edirlər ki, radikal təhsil proqramıdır. Qeyd etdiyimiz kimi, Gürcüstanda bu məsələ ilə əlaqədar Avropa tədqiqatları yoxdur və düşünürük ki, problemin daha dərinəndən öyrənilməsi maraqlı olardı. Təqdim edilən məqalə çərçivəsində keçirilən kiçikmiqyaslı tədqiqatın məqsədi də məhz bu proqramla əlaqədar problemlərin öyrənilməsi və onun ikidilli proqramların nailiyyətləri ilə müqayisəsidir, hansılar dövlət siyasətinin tərəfdaşlığı ilə həyata keçirilir.

Tədqiqatın metodologiyası

Tərəfimizdən keçirilən tədqiqatın məqsədi Gürcüstanda həyata keçirilən ikidilli proqramların nəticələrinin öyrənilməsi və onların submersiya proqramı ilə müqayisəsi idi. Tədqiqat çərçivəsində mövcud ikidilli təhsil proqramları təhlil edilmiş, ikidilli təhsil proqramlarının həyata keçirilmə prosesində kədr resursunun rolu və gürcü dilinin öyrənilməsi üçün şagirdlərin motivasiyası təhlil edilmişdi.

İkidilli proqramların effektivliyinin submersiya proqramı ilə müqayisə edilməsi, onların həyata keçirilməsi prosesində mövcud problemlərin və səbəblərin qiymətləndirilməsi üçün növbəti tədqiqat məsələləri öyrənilirdi: a) Marneuli şəhərinin ictimai məktəblərində ikidilli təhsilin hansı tipli proqramları həyata keçirilir. b) ikidilli proqramlara cəlb olunan şagirdlərin akademik nailiyyəti necədir. c) şagirdlər

arasında gürcü dilinin öyrənilməsi necədir. c) şagirdlər arasında gürcü dilini öyrənmək istəyi və motivasiya varmı. d) valideynlərin dərş prosesinə cəlb olunma səviyyəsi nə dərəcədə yüksəkdir. e) dövlət dilinin öyrənilməsi prosesində əngəllik yaradan amillərin aşkarlanması..

Tədqiqat dizaynı – tədqiqatı keçirmək üçün xarakterik tədqiqatın metodu keçirildi, çünki tədqiqatın məqsədi məsələnin dərinədən tədqiq edilməsi və problemin həlli yollarının axtarışı idi: həm dərinləşdirilmiş müsahibələr aparıldı, eləcə də resurs-mərkəzlər tərəfindən məktəblər haqqında verilən göstəricilər və şagirdlərin akademik nailiyyətlərinin jurnalları. Dərinləşdirilmiş müsahibə fokus-qrupla keçirildi, bu qrupu Marneuli şəhərinin dörd məktəbindən müəllimlər təqdim edirdilər. Fokus-qrupun iştirakçılarının seçimi ilkin seçim prinsipi ilə, Marneuli resurs-mərkəzi tərəfindən çatdırılan göstəricilərə əsaslanaraq baş verdi. İkidilli proqramlara cəlb olunan sinflərin və fənlərin müəllimləri arasında, eləcə də Marneuli rayonunun Şulaveri kəndinin gürcüdilli məktəb müəllimləri arasında sorğu keçirildi. Tədqiqat vasitəsinə dərinləşdirilmiş müsahibənin əvvəlcədən işlənilib hazırlanmış sorğu vərəqləri təqdim edirdi. Resurs-mərkəzin göstəricilərinə əsasən, Candar, Şaumyan və Kvemo Saral kəndlərinin qeyri-gürcüdilli məktəblərində dövlət dilini dəstəkləyən proqramlar həyata keçirilir. Qeyd edilən məktəblərdə ibtidai pillənin 1-5 sinif müəllimləri arasında sorğular keçirildi. Seçimə ikidilli təhsil pilləsi ilə

əlaqədar (hədəf məktəblərdə yalnız ibtidai pillədə ikidilli təhsil həyata keçirilir) gerçəkliklər səbəb olurlar. Alınan nəticələrin müqayisəsi məqsədilə Şulaveri gürcüdilli məktəbində eyni tədris pilləsinin müəllimləri arasında sorğu aparıldı. Tədqiqat çərçivəsində cəmi 15 müəllim arasında sorğu keçirildi. Onlarla keçirilən dərinləşdirilmiş konkret məsələni ikidilli proqramlara cəlb olunan məktəblərin nailiyyətlərin və çətinliklərin göstərilməsi, dərş müddətində əngəllik yaradan amillərin aşkarlanması təqdim edirdi.

Tədqiqatın nəticələri – tədqiqatın nəticələrinə əsasən bir neçə mühüm məsələlər ayrıldı: 1) qeyri-gürcüdilli şagirdlər arasında dil bilgiləri gürcü dilində aşağıdır; 2) gürcü dilində tədris edilən fənlərdə şagirdlərin ümumi akademik davamiyyəti və nailiyyətləri aşağıdır; 3) təhsillərini gələcəkdə davam etdirmələri məqsədilə şagirdlərin dövlət dilini öyrənmək motivasiyaları minimumdur; 4) valideynlərin və icmanın dərş prosesinə cəlb olunma səviyyəsi aşağıdır, kadr resursu kifayət etmir, müəllimlərin aşağı səviyyəli ixtisaslaşması və dilin tədris prosesində dərş və metodiki materialların olmaması əsas əngəllik yaradan amillərdir.

Tədqiqat nəticələrinin analizi

1) Qeyri-gürcüdilli şagirdlərin gürcü dilində dil bilgiləri aşağıdır - dörd dil bacarığına əsasən (yazı, oxu, danışiq, dinləmə) qeyri-gürcüdilli şagirdlərin qiymətləndirilməsi hər bir məktəb müəllimi tərəfindən fərqlidir. Ümumiyyətlə, daha çox çətinlik yazı və oxu

bilgilərində müşahidə olunur, xüsusilə də ağaşı siniflərdə. Qeyd etmək lazımdır ki, bir tərəfdən çətinliklərə gürcü dilinin öyrənilməsi ilə əlaqədar problemlər səbəb olurlar, digər tərəfdən isə əvvəlki bilik (ana dilində oxu savadı) və transfer bacarıqlarının qeyri-kafi inkişafı (Qorqadze, 2012). Qeyri-gürcüdülli məktəblərdə aparılan ikidilli proqramların çərçivəsində sorğu aparılan müəllimlərin məlumatına görə, şagirdlərin dil bilgiləri müəyyən qismdə fərqlidir, məsələn, Kvemo Saral kəndinin azərbaycandilli məktəbində şagirdlərin nisbətən yaxşı dil bilgiləri müşahidə olunurdu, bu isə Şaumyan məktəbinin ermənidilli şagirdlərinin dil bacarıqlarının tam əksini göstərir. Eləcə də müxtəlif ikidilli proqramlar həyata keçirilən Candar məktəbinin müəllimlərinin dil bacarıqları da orta səviyyəni göstərir. Dil bacarıqlarının inkişafı baxımından Şulaveri gürcüdülli məktəbin qeyri-gürcüdülli şagirdlərinin vəziyyəti xüsusilə ağırdır. Onlar submersiv təhsil proqramına cəlb olunmuş, gürcüdülli şagirdlərlə yanaşı gürcü məktəbində təhsil alırlar. Şagirdlərin aşağı dil bilgiləri müəllimi məcbur edir ki, dərslər materialını nisbətən yavaş tempdə keçsin və bu da öz növbəsində, onların yanındakı gürcüdülli şagirdlər üçün əlverişsiz və maraqlı olur. Faktiki olaraq, nə gürcüdülli və nə də ki, qeyri-gürcüdülli şagirdlər proqram çərçivəsində standartın əsasında təhsil ala bilmirlər, çünki bir tərəf üçün dili bilmədiyinə görə çətin olur, gürcüdülli tərəf üçün isə qeyri-gürcüdülli şagirdlər tərəfindən materialı mənimsəyə bilmədiklərinə görə maneələr yaradır. Submersiya proqramının

nöqsanı və çətinliyi məhz Şulaveri məktəbinin misalında kəskinləşən çətinliklərin aşkarlanmasıdır, çünki məktəbin bu proqram üçün peşəkar kadrları yoxdur.

Dil bacarıqlarının inkişafı məsələsi sorğu aparılan məktəblər üçün çox mühüm və problemlidir. Problemləri yerində öyrənmək və şagirdlərin fərdi tələbatlarını nəzərə almaqla dilin tədris metodunu dəyişmək lazımdır ki, dil bilgilərinin olması gələcəkdə yüksək akademik nailiyyətlərin əsasını qoysun.

2) Gürcü dilində tədris edilən fənlərdə şagirdlərin ümumi akademik davamiyyəti və nailiyyətləri aşağıdır – tədqiqatın məqsədi şagirdlərin akademik nailiyyətləri haqqında məlumatı qəbul etmək idi. 1-4 siniflərdə akademik qiymətlər jurnala yazılmır, şagirdlərin akademik nailiyyətlərini qiymətləndirmək üçün əsasən müəllimlərdən alınan müsahibələri rəhbər tutduq.

Soruşulan müəllimlərin əksəriyyəti qeyd etdi ki, şagirdlərin ümumi akademik davamiyyəti kafidir, bununla belə onlar göstərdilər ki, həm gürcü və eləcə də qeyri-gürcü dilində fənləri eyni şəkildə pis öyrənən şagirdlər də var. Onların aşağı akademik nailiyyətlərinin səbəbini müəllimlər şagirdlərin dərslər buraxmalarının göstəricilərinin çox olmasını adlandırdılar. Bu fakt daha bir əlavə səbəbdir, gürcü dilini bilməməkdən başqa şagirdlərin akademik irəliləyişinə mane olur. Dərslər buraxmalarının əsas səbəb olaraq şagirdlərin kənd-təsərrüfatı işlərinə fəal şəkildə cəlb olunmaları adlandırıldı. Sorğu aparılan məktəblərdən şagirdlərin nisbətən yaxşı

akademik davamiyyəti qeyri-gürcüdülli, ikidilli məktəblərdə müşahidə olunurdu, buradakı müəllimlər göstərdilər ki, şagirdlərin bəzilərinin gürcü dilində tədris edilən fənlərdə akademik davamiyyəti daha yüksəkdir, nəinki akademik nailiyyəti, amma dil bacarıqlarının inkişafı ilə şagirdlər gürcüdülli fənləri də mənimsəməyi bacarırlar. Xüsusilə aşağı akademik davamiyyət gürcüdülli submersiv məktəbdə qeyd edilirdi, burada şagirdlərin əksəriyyəti gürcü dilində yazıb-oxumağı bilmir, müəllimin gürcü dilində ötürdüyü dərstdən məzmunu anlaya bilmirlər. Qeyd edilən məktəbin 1-5 siniflərində, hər bir fəndə (idman istisna olunmaqla) şagirdlərin nəticələri çox aşağıdır. Qeyri-gürcüdülli şagirdlərin akademik zəifliyinin səbəbi olaraq sorğu aparılan müəllimlər onların aşağı dil bilgilərini adlandırdılar, gürcüdülli şagirdlərlə isə vəziyyət belədir ki, sinifdə olan qeyri-gürcüdülli şagirdlərin çoxluğuna görə onlara diqqət az verilir (91,6 % - qeyri-gürcüdülli, 8,4% - gürcüdülli). Müəllimlər göstərdilər ki, dərş buraxma göstəriciləri onlarda olduqca aşağıdır. Bunun səbəbi valideyn tərəfindən submersiya proqramının keyfiyyətli təhsillə eyniləşdirilməsi ola bilər ki, onların övladları üçün faydalı olacaqdır. Milli azlıqların məktəbləri onlara keyfiyyətsiz, çoxluq dilində olan məktəblər isə keyfiyyətli görünə bilər. Bu yanaşmaya uyğun olaraq, valideynin övladının məktəbə getməsi marağı böyükdür, amma bu halda dərslərdə iştirak dərşin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmir və nəticə də görünür.

3) təhsillərini gələcəkdə davam etdirmələri məqsədilə şagirdlərin dövlət dilini öyrənmək

motivasiyaları minimumdur – aparılan müsahibələrin nəticəsində tendensiya aşkarlandı ki, qeyri-gürcüdülli şagirdlərin gələcəkdə təhsillərini davam etdirmək məqsədilə dövlət dilini öyrənmək motivasiyaları aşağıdır. Müəllimlər bildirirlər ki, hər bir şagirdin motivasiyası var ki, gürcü dilini öyrənsin, amma onların motivasiyaları gündəlik tələbat çərçivəsindən qırağa çıxmır. Onlara dili bilmək gürcüdülli ictimaiyyətlə kommunikasiya qurmaq, mübadilə tipli əlaqələrin formalaşması üçün lazımdır. Onlar özlərini gürcü cəmiyyətinin bir hissəsi kimi qəbul etmirlər, öz imkanlarını dərk etmir və bu imkanların Gürcüstanda gerçəkləşməsi yolunu görmürlər. Məhz qeyd edilən səbəblər onların təhsillərini davam etdirməklərində dismotivasiyaya səbəb olur. Qeyd edilən məsələ mühümdür və şagirdlərin təhsilə qarşı motivasiyalarının artırılması və vətəndaş şüurunun artırılması məqsədilə tədbirlərin keçirilməsi vacibdir.

4) Valideynlərin və icmanın dərş prosesinə cəlb olunma səviyyəsi aşağıdır, kadr resursu kifayət etmir, müəllimlərin aşağı səviyyəli ixtisaslaşması və dilin tədris prosesində dərş və metodiki materialların olmaması əsas əngəllik yaradan amillərdir. Faktiki olaraq sorğu aparılan məktəb şagirdlərinin əksəriyyətinin məktəbin, xüsusilə də gürcü dili dərşlərinin çərçivəsindən kənarında gürcü dili ilə heç bir təmasları yoxdur. Onlar ailədə gürcü dilində söhbət edə bilmirlər, çünki valideynlər, eləcə də qonşular və dostlar da qeyri-gürcülərdir.

Xüsusilə də Şulaveri məktəbinin şagirdlərinin dil və koqnitik inkişafına qeyri-

gürcüdülli mühit mane olur, çünki onlar gürcü məktəbində təhsil alırlar, dilə qarşı məsuliyyətləri böyükdür və onlar üçün gürcü dilini öyrənmək yeganə şansdır ki, məktəbi nailiyyətlə bitirib təhsillərini ali məktəblərdə davam etdirlərsinlər. Daha çox ağırlı və mane olan amillərdən biri müəllimlər üçün valideynlərin və cəmiyyətin ümumiyyətlə dərs prosesinə olan laqeyd münasibətləridir. Bunun səbəbini müəllimlər ilk növbədə, gürcü dilini bilməmək, digər tərəfdən isə onların kənd təsərrüfatı işləri ilə məşğul olmalarında görürlər ki, övladlarının məktəb həyatında iştirak etmələri üçün vaxtları olmur. Bundan əlavə, onların övladlarının təhsillərinə qarşı münasibətləri də problemlidir. Valideynlərdə tələbat yoxdur ki, onların övladları elementar gürcü dilinin əvəzinə məktəbdə bütün fənləri daha dərinləndən, yaxşı öyrənsinlər. Çünki onlar təhsilin zərurətini görmürlər, yaxşı təhsil aldıqdan sonra uşaqların imkanları haqqında məlumatları yoxdur. Qeyd edilən amillərdən başqa, müəllim üçün eləcə də dərs və metodiki materialların olmaması çox vacibdir. Soruşulan məktəblər arasında dərs prosesində vizual material və audiotexnikadan daha çox və tez-tez qeyri-gürcüdülli, ikidilli məktəblərdə istifadə edilir, çünki onların bu imkanları var. Amma video- və audiodisklər azdır, bu da onlara uşaqlar üçün gürcüdülli dərslərin daha rəngarəng və maraqlı olmasına mane olur. Məktəblərdə kompüter (nadir hallarda kompüterlər) var, amma onlar çox az saydadırlar və bütün siniflər üçün kifayət etmir. Audio-video texnikadan başqa, məktəblərdə vizual materialın az olması müşahidə olunur. O

faktdan irəli gələrək ki, təhsilin aşağı pilləsində şagirdlərin qavramaları konkret olaraq fənlər üzrədir, onlara məsələləri izah etməklə yanaşı izahatı da göstərmək vacibdir.

Soruşulanlar arasında adı çəkilən əngəllik törədən amillərdən başqa, eləcə də həm ikidilli, eləcə də gürcüdülli məktəblərdə kadr resursunun ixtisaslaşma məsələsi də kəskin şəkildə durur. Məktəblərdə kadr resursunun qıtlığı müşahidə olunur. Fəaliyyətdə olan müəllimlər ikidilli təhsil üçün lazımi metodlara sahib deyillər, yeni kadrlarla onların əvəz olunması isə perspektivdə hələ ki, görünmür. Müəllimlərin təkmilləşdirməsi ilə əlaqədar Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən treninqlər və layihələri alqışlamaq olar, amma onlar zamanda qeyri-sabitdirlər və onların effektivliyi də aşağıdır, çünki ikidilli təhsil metodlarına sahib deyillər. Digər qeyd edilən problemlərlə yanaşı vacibdir ki, ikidilli məktəblərin kadr resursu məsələsinə baxılsın və müvafiq tədbirlər planlaşdırsın.

Nəticə/tədqiqatın nəticələri

Tədqiqatın nəticəsində ikidilli təhsilin yaxşılaşdırılması məqsədilə aşkarlanan problemlər və çətinlikləri nəzərə almaq lazımdır və müvafiq olaraq alınan nəticələr gələcək təhsil tədbirlərinin planlaşdırılması üçün mühüm vasitə ola bilər. Vacibdir ki, hər bir problem daha dərinləndən öyrənilsin və onun həlli tədbirləri də düzgün planlaşdırsın. Aşkarlanan problemlərdən ən əsası, kadr resursunun qıtlığı və fəaliyyətdə olan müəllimlərin aşağı peşəkarlıq səviyyəsi. İkidilli təhsili həyata

keçirən müəllimlər Təhsil Nazirliyi layihələrinin çərçivəsində qeyri-gürcüdülli məktəblərə ezam edilmişlər. Onların işlərinin effektivliyi zaman əsasında qeyri-sabit ola bilər, çünki onların məktəbdə tədris etmə motivasiyaları əsasən xarici motivatorlardan irəli gəlir, məsələn, yaxşı maaş (“İkinci dil kimi gürcü dilini öyrət” layihəsi – 1000 lərlilik müəllim), gələcəkdə fayda gətirən (“Gürcü dili gələcək nailiyyət üçün” – magistr qrantı) və s. Qeyd edilən amilləri nəzərə almaqla, motivasiya və təhsil səviyyəsinin yaxşılaşdırılması məqsədilə məktəb kadrlarını daim hazırlamaq və fəaliyyətdə olan kadrları əvəz etmək lazımdır.

Bizim fikrimizcə, Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən “Güzəştli siyasət” proqramı etnik azlıqların məktəbləri üçün gələcək kadrların hazırlanması baxımından çox vacibdir. Bu proqramın həm müsbət, eləcə də mənfi tərəfləri də var. Amma əsas odur ki, “Güzəştli siyasət” çərçivəsində ikidilli təhsil üçün lazımi peşəkar kadrlar hazırlanır. Məhz onlar gələcəkdə hazırkı ikidilli proqramların müəllimlərini əvəz etməli və onlar gələcəkdə məktəbin insani resurslarını təqdim etməlidirlər. Belə bir nəticələri almaq mümkündür, əgər mövcud təhsil siyasəti daha bir dəfə analiz edilib və daha yaxşı planlaşdırılacaq, “Güzəştli siyasət” tələbələrinin təhsil səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına daha çox diqqət veriləcəksə.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən, eləcə də milli azlıqların sıx yaşadıkları ərazilərdə valideynlərin və cəmiyyətin cəlb olunması mühüm problemdir. Hələ 2010-cu ildə keçirilən tədqiqat (Tabatadze, 2010) göstərdi ki, bu

istiqamətdə qeyri-gürcüdülli məktəblərdə ciddi problemlər var. Tərəfimizdən keçirilən tədqiqat valideynlərin motivasiyasının aşağı səviyyəsini daha aydın şəkildə göstərdi, bu da dövlət dilinin öyrənilməsi və ümumiyyətlə, dərs prosesində çox böyük mane olan amillərdən biridir. Vacibdir ki, elə bir proqramlar planlaşdırılsın və hazırlansın, hansılar valideynlərə və onların övladlarına gürcü dilinin əhəmiyyəti və onların məktəb həyatında rolları haqqında məlumat verəcəkdir. Valideynlərin gürcü dilini bilməmələrini nəzərə alaraq Təhsil Nazirliyi və qeyri-hökumət təşkilatları aparılan ikidilli proqramlara paralel olaraq valideynlərin təhsillərinə, onların motivasiyalarının artmasına, dövlət dilini öyrənmələrinə qayğı göstərməlidir.

Aparılan tədqiqat göstərdi ki, dövlət dilini dəstəkləyən proqramların həyata keçirilməsində aşkarlanan problemlərə baxmayaraq ikidilli proqramlar çərçivəsində şagirdlərin gürcü dilində dil bilgiləri və akademik nailiyyətləri nisbətən yüksəkdir, nəinki submersiv proqramın şagirdlərinin nailiyyətləri. Bu faktı submersiya proqramının həyata keçirilməsi prosesində baş qaldıran bir çox nöqsanlar və problemlər kəskinləşdirir, hansılar təhsil siyasətinin yaradıcılarından dərhal reaksiya tələb edirlər. Yaxşı olardı ki, submersiyanın, “zəif” ikidilli proqramın həyata keçirilməsi kimi tələbatı bir də analiz edilsin, çünki bu tipdə məktəblərdə şagirdlər nə akademik nailiyyətlər əldə etmir və nə də ki, gürcü dilini mükəmməl öyrənə bilmirlər. Buna o da əlavə olunur ki, onların ətraflarındakı gürcüdülli şagirdlər də proqram materialından geri qalırlar və bu da ikitərəfli

itkiyə səbəb olur – tədrisin sonunda nə gürcü dilində danışan qeyri-gürcülər alınmır və nə də ki, təhsildə nailiyyət əldə etmiş gürcüdüillə şagirdlər.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, tədqiqatlar göstərir ki, submersiya proqramı dünyada nailiyyətsiz hesab edilir: onun çərçivəsində yüksək səviyyəli koqnitik inkişafa nail olunmur və şagirdlərin akademik nailiyyətləri də çox aşağıdır. Tərəfimizdən keçirilən kiçikmiqyaslı tədqiqat dövlət dilini dəstəkləyən ikidilli proqramların həyata keçirildiyində, eləcə də submersiya proqramını müşahidə olunan

problemləri və nailiyyətləri əks etdirdi. Onların müqayisəsi isə ikidilli proqramın nəticələrinin submersiya proqramının nəticələri ilə müqayisədə üstünlüyünü göstərdi.

Təqdim edilən nəticələrin nəzərə alınması ilə həmin nəticəyə gəldik ki, düzgün planlaşdırılmış və həyata keçirilmiş ikidilli proqramlarla milli azlıqların dil biliyini artırma və onları Gürcüstanın dövlət həyatına fəal cəlb etmə, onların gürcü xalqı ilə inteqrasiyalarına dəstək vermə və onların Gürcüstanda insani potensiallarını gerçəkləşdirə biləcəyik.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

- Baqauri, 2010 – Baqauri İ., Submersiya – İkidilli təhsilin zəif proqramı. İkidilli təhsil jurnalı, #№1, 2010 [Online] Available: <http://www.bilingualeducation.ge/articles/id/15> [Accessed 19 April 2012]
- Beyker, 2010 – Beyker K., İkidilli təhsilin və ikidilliliyin əsasları. Dördüncü buraxılış, Tb., 2010.
- Qorqadze, 2012 - Qorqadze N., Səviyyələrə bölünmüş kitablar və onların oxu bacarıqlarının inkişafında əhəmiyyəti. [online] İkidilli təhsil jurnalı, # 9, 2012, gv. 13-26. Available: <http://www.bilingualeducation.ge/articles/id/189> [Accessed 4 July 2012]
- Tabatadze, 2010 - Tabatadze Ş., İkidilli təhsil proqramları; Gürcüstanda ictimai məktəblərin hansı seçimləri var. İkidilli təhsil jurnalı №1, 2010 [Online] <http://www.bilingualeducation.ge/articles/id/13> [Accessed 18 April 2012]
- Tabatadze, Şubidze, 2010 – Tabatadze Ş. & ŞubiTidze.İ. İkinci dilin öyrənilməsi və mənimsənilməsi nəzəriyyələri. İkidilli təhsil jurnalı #№4, 2010 [Online] Available: <http://www.bilingualeducation.ge/articles/id/63> [Accessed 13 May 2012]
- Şubidze, 2011 - Şubidze. İ., Gürcüstanda dil siyasəti və dövlət dilinin tədrisi prosesində mövcud çətinliklər. İkidilli təhsil jurnalı №6, 2010 [online] Available: <http://www.bilingualeducation.ge/articles/goto/2011-3> [Accessed 15 May 2012]
- Fazio, Lsteri, 1995 - Fazio. L & Lyster.R, Immersion and Submersion Classrooms: A Comparison of Instructional Practises in Language Arts, 1995

Elene Jajanidze

*Center for Civil Integration
and Inter-Ethnic Relations*

Bilingual programs and Submersion education for ethnic minorities in Georgia

ABSTRACT

The article argues the necessity of learning the state language by the ethnic minorities and bilingual education as a important way for their integration in Georgia. The article also shows the comparison between submersion program and the current bilingual programs. The purpose of the article is to describe problems and achievements in process of bilingual program implementation for an improvement quality of bilingual education. The objective of the research is to analyze the problems and challenges in the process of teaching state language. The subject of the research is to compare the results of Georgian language supporting programs with submersion program, student's academic achievements and language possession levels.